

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: سوره بقره

موضوع جزئی: آیه ۶۱ - توضیح اجمالی آیه - ارتباط آیه با آیات قبل

تاریخ: ۳۱ شهریور ۱۴۰۴

مصادف با: ۲۹ ربیع الاول ۱۴۴۷

جلسه: ۱

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهیرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

آیه ۶۱

«وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بَأْنُهُمْ كَانُوا يُكَفِّرُونَ بآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ».

ما طی سال‌های گذشته که البته در هر سال تحصیلی شاید حدود پنجاه جلسه برگزار شده، در حد توان و احاطه خودمان شصت آیه از آیات سوره بقره را تفسیر کردیم؛ البته قبل از آن هم سوره حمد تفسیر شده بود که بحمدالله برای نشر آماده شده و مراحل نهایی خودش را می‌گذراند؛ ان شاء الله امیدواریم امسال از چاپ خارج شود.

روش و بنای ما در این جلسات و در تفسیر آیات، اجمالاً این است که یک ترجمه و توضیح کلی از آیه در بدو امر ذکر می‌کنیم؛ سپس ارتباط آن آیه را با آیات قبل یا بعد (در صورت نیاز) بیان می‌کنیم. مفردات آیه از حیث تبیین برخی واژه‌ها و لغات که محتاج توضیح است، آن را هم توضیح مختصری می‌دهیم و سپس آیات را به حسب بخش‌هایی که قابل تفکیک هستند، مورد بررسی قرار می‌دهیم. ممکن است یک آیه ولو کوتاه هم باشد، چند بخش داشته باشد؛ یک آیه هم طولانی‌تر باشد ولی بخش‌های کمتری داشته باشد. به هر حال تقریباً با یک ساختار تا اینجا جلو آمده‌ایم؛ نه بنای ما بر اختصار و اجمال آنچنانی است و نه بنا بر بسط آنچنانی است. ان شاء الله در حد متعارف و در آن مقداری که بتوانیم، در شرح و توضیح و تفسیر این آیات سخن خواهیم گفت.

توضیح اجمالی آیه

آیات قبلی درباره بنی اسرائیل بود؛ خداوند تبارک و تعالی در این آیات یادآوری کرده نعمت‌هایی که به بنی اسرائیل عطا فرموده و کفران و ناسپاسی آنها را نسبت به همه این نعمت‌ها بیان کرده است. گمان می‌کنم نه یا ده نعمت را در اینجا برشمرده و در عین حال به عکس‌العمل‌ها و رفتارهای بنی اسرائیل بعد از آن نعمت‌ها اشاره کرده است. داستان بنی اسرائیل خیلی عجیب است! در قرآن شاید هیچ قومی این چنین مورد مذمت قرار نگرفته و شاید در تاریخ هم نسبت به قوم بزرگ و ریشه‌دار، چنین گزارشاتی نداریم که اینقدر ناسپاس، کفور و دنیاطلب، جاه‌طلب باشد و تمایل شدید به لذت‌ها و شهوات دنیوی در آنها دیده شود. ما نمونه‌هایی را در اینجا بیان کردیم. این هم یکی از بهانه‌ها و ناسپاسی‌هایی است که بنی اسرائیل داشته‌اند. این در بین ما ضرب‌المثل شده که می‌گویند بهانه‌های نبی اسرائیلی؛ یعنی واقعاً به معنای حقیقی کلمه بهانه است. اینها نشان‌دهنده حقارت و

پستی و ذلت این قوم است.

تا اینجا سخن در این بود که بنی اسرائیل چهل سال سرگردان و گرسنه و تشنه بودند؛ خداوند من و سلوی را بر آنها نازل کرد. این دو مائده‌های غیر زمینی بودند؛ یک پرنده‌ای که شاید بخواهیم معادل فارسی آن را ذکر کنیم، چیزی شبیه بلدرچین یا نظایر آن بوده، ما الان دسترسی به معانی واژه‌ها در آن زمان نداریم؛ مگر اینکه برخی شواهد تاریخی به ما کمک کند. یک چیزهایی هم شبیه شب‌نم که روی برگ‌ها و گیاهان می‌نشست و صبح هم ناپدید می‌شد؛ آن هم به همان اندازه‌ای که نیاز داشتند، به آنها می‌گفتند که استفاده کنید. به هر حال مائده‌ای برای آنها فراهم شد که آنها را از گرسنگی و تشنگی نجات بدهد. مدتی که گذشت، بهانه‌جویی‌های بنی اسرائیل شروع شد و خطاب به موسی عرض کردند: ما نمی‌توانیم بر طعام واحد صبر کنیم؛ به پروردگارت بگو که برای ما از زمین غذا فراهم کند. سبزی و سیر و پیاز و عدس، این چیزهایی که نام برده شده ... این آیه به گفتگوی بنی اسرائیل و حضرت موسی و چنین تقاضایی اشاره می‌کند. «وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ».

«و إِذْ قُلْتُمْ» یعنی به یاد آورید؛ چون در ابتدا فرمود: «و اذکروا»، بعد از آن نعمت‌های دیگری که شمرده شد، همه در واقع به منظور یادآوری آن نعمت‌ها به بنی اسرائیل بود. منتها نکته‌ای را ما قبلاً به آن اشاره کردیم و آن اینکه این آیات در زمان پیامبر ﷺ نازل شده است؛ مخاطب این آیات یهودیان زمان پیامبر ﷺ هستند یا یهودیان زمان حضرت موسی یعنی قوم بنی اسرائیل، یا در واقع حکایت حال آنها برای عبرت یهودیان زمان پیامبر ﷺ بوده است؟ ما چند بار به مناسبت به این مطلب اشاره کردیم؛ چون می‌فرماید «و إِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى»، زمانی که شما گفتید. این را در تفسیر توضیح خواهیم داد که «شما» یعنی یهودیان زمان پیامبر ﷺ یا نه؟ اینها که در آن موقع نبودند؛ اینجا داستان را نقل می‌کند. با اینکه قبلاً این مطلب را توضیح دادیم، اما بعداً هم دوباره اشاره خواهیم کرد.

به هر حال می‌فرماید: به یاد بیاورید آن وقتی که شما گفتید ما نمی‌توانیم بر یک نوع طعام صبر کنیم؛ پس از خدای خودت بخواه، «يُخْرِجُ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ»، برای ما از چیزهایی که از زمین می‌روید، از رویدنی‌های زمین، از اینها به ما بدهد. لحن، لحن درخواست معمولی نبود؛ لحن تحقیر، استهزاء بود. این لحن در بنی اسرائیل خیلی شیوع داشت؛ حضرت موسی می‌فرمود که با این قوم بجنگید، اما آنها می‌گفتند که «فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبِّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ»، تو و خدایت بروید با آنها بجنگید و آنها را بیرون کنید؛ ما اینجا نشسته‌ایم. لحن آنها یک لحن تمسخر و استهزاء بود. «فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصِلِهَا»، اینجا مصداق را هم بیان می‌کند؛ «بقلها» یعنی سبزی‌ها؛ «قثائها» یعنی خیار یا خیار چنبر؛ «فومها» به گندم معنا شده، به سیر معنا شده؛ حالا این را بیشتر در مفردات توضیح می‌دهیم. «و عدسها و بصلها»؛ این را به موسی عرض کردند. «قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ»، آنگاه موسی فرمود: شما استبدال می‌کنید آنچه را که خیر برای شما بود به چیزی که پایین‌تر از آن است. یعنی جابجا کردن یک چیز با ارزش کم ارزش. من و سلوی را کنار می‌زنید و آن را جایگزین می‌کنید با چیزهایی که ادنی از من و سلوی است. «اهْبِطُوا مِصْرًا»، هبوط کنید و وارد این شهر شوید؛ «فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ»، برای شماست حتماً آن چیزی که شما درخواست کردید؛ بله، برای شما زمین‌های کشاورزی و این محصولات را دارد. «وَضَرَبْتُ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةَ وَالْمَسْكَنَةَ»، بر شما ذلت و و حقارت و پستی نوشته شده و بر شما مهر زده شده که شما حقیر و ذلیل و خوار و پست باشید. «وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ»، این سرنوشت

همه کسانی است که گرفتار غضب خداوند شوند و کفران نعمت الهی و آیات الهی کنند. «وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ»، کسانی که انبیا را به غیر حق می‌کشند؛ این به سبب عصیان و نافرمانی و دشمنی است که با خداوند تبارک و تعالی داشته‌اند.

این یک توضیح کوتاه و اجمالی راجع به این آیات بود. کمی فراتر از ترجمه بود تا با فضای کلی آیه آشنا شوید.

ارتباط آیه با آیات قبل

ارتباط این آیه با آیات قبل هم از لابه‌لای مطالبی که در توضیح آیه گفتیم، کاملاً روشن و واضح می‌شود. عرض کردم که چندین نعمت خداوند در آیات قبل یک به یک ذکر شده و سپس بهانه‌جویی‌هایی که بنی‌اسرائیل از روی لجاجت و عناد داشتند و بعد ثمره و نتیجه و اثر این لجاجت‌ها و ناسپاسی‌ها که خداوند آنها را به سزای این ناسپاسی‌هایشان رسانده اما باز هم عبرت نگرفتند. به جای من و سلوی چیزهای دیگری طلب کردند و گفتند که ما از این غذا خسته شدیم؛ این در واقع در عداد ناسپاسی‌های قبلی است که ضمن یادآوری نعمت‌هایی است که خداوند به آنها عطا فرمود. لذا این مجموعه از آیات همگی در سیاق یادآوری نعمت‌های خداوند و ناسپاسی‌های بنی‌اسرائیل است.

بحث جلسه آینده

این آیه چند لغت و واژه دارد که نیازمند توضیح است؛ در بحث بعدی که مربوط به مفردات آیه است، ان شاء الله اینها را توضیح خواهیم داد.

«والحمد لله رب العالمین»